השנה שעברה, חשבונות מפורטים ואמיתיים מן הסוג שמעולם לא הוגש לכנסת — ולשום פרלמנט אחר.

★ ★ ★

מה המעלות של שיטה זו? קודם כל: נקבע גבול ברור להוצאות. שנית, ולא פחות חשוב: התקציב של כל משרד ואגף יהיה גמיש. הכסף לא יהיה צמוד מראש למטרה מסוימת. כך יהפכו הפקידים עצמם אחראים לייעול. הצלחתם או כשלונם בשטח זה יהיו בולטים מיד. רק מנהלי המשרדים יכולים לדעת איפה באמת אפשר לחסוך ללא נזקים. ברגע שיבינו כי רק אם יחסכו בשטח אחד יהיה להם הכסף הדרוש להרחבת שטח שני, אפשר יהיה לסמוך עליהם בענין זה.

מעלה נוספת: כל המשרדים ישוחררו מן ההתערבות המתמדת של משרד־האוצר. תחת התערבות מרגיזה זו, ידע כל פקיד רק את השוט של המאזן וביקורת־הפנקסים. הוא יהיה מוכן לקבל אחריות, ויהיה חופשי לפתח יוזמה.

אחרי שתתקבל החלטה לגשת בצורה זו למשק הממשלתי, אפשר יהיה לבקש את עזרת הקהל למניעת ביזבוז. לצורך זה יש צורך להקים בית־דין ציבורי בלתי־תלוי, שאליו יוגשו כל ההצעות לחסכון. בית־הדין ישמע את דעת האזרחים ואת תשובות הפקידים הנוגעים בדבר. אם יחליט שיש מקום לחסכון, יצווה על כך בצורת פקודה מחייבת למשרד הנידון. האזרח שהציע את החסכון יקבל פרס בצורת ויתור על חלק מתאים ממס־ההכנסה שלו.

תפקיד נוסף של בית־הדין יהיה להמליץ על מתן הכבוד הציבורי הגדול ביותר לאזרחים שגרמו לחסכון, וכן לפקידים שהצטיינו בהקטנת ההוצאות. מהפכה קטנה תתחיל ביום בו יבין כל פקיד כי יקנה שם לעצמו דוקא כאשר יחסוך כסף, לא כאשר יבזבז אותו.

המסים החריבו את כל הממלכות

ל מראית־עין, אין גבול למסים שהממשלה יכולה להטיל על אזרחיה. כך, על כל פנים, חושבת כל ממשלה. אולם ההיסטוריה מלמדת שאין הדבר כך. טוען פארקינסון: כל הממלכות עד כה השמידו את עצמן באמצעות מסים מופרזים.

זהו תהליך אחיד משחר ההיסטוריה: הממשלה מתחילה להטיל מסים סבירים. בהדרגה מתנפחת הפקידות, מתרחב התקציב ועולים צרכי הממשלה, ויחד עמם המסים. המסים לעולם אינם יורדים. הם תמיד עולים.

כאן גילה פארקינסון חוק מאלף, שאין צורך להסבירו דוקא לקורא הישראלי: הקשר בין עליית־המסים והמלחמה. בעתות מלחמה, אין איש מתנגד להטלת מסים כבדים. אומה

גובה המסים

היודעת כי תבוסה צבאית תביא בעקבותיה אבדון, משלמת ברצון מסים מופרזים. המנגנון הממשלתי מתרחב, הצבא גדל, ההכנסה הלאומית מבוזבזת ביד חפשית. כי המלחמה היא מטבעה בזבזנית, וחייל היודע כי מחר הוא עלול למות ישרוף בנקל פסנתר יקר כדי לחמם את עצמו בערב הקודם.

אולם כאשר מסתיימת המלחמה, אין המסים חוזרים לקדמותם. החיילים הולכים הביתה, אך הפקידים נשארים. כהרף־עין הם מגלים עשרות תפקידים חדשים, כולם חיוניים, שעל הממשלה למלאם. הם גם מגלים שעוד צפוייה סכנה נוראה למדינה, המחייבת כוננות מתמדת.

הממשלה התרגלה למסים המנופחים של עתות המלחמה — והיא ממשיכה לבזבז את הכסף גם בימי־שלום. גובה הוצאות הממשלה נשאר קבוע — עד למלחמה הבאה, כאשר גובה ההוצאות (והמסים) עולה שוב. זה תהליך נצחי, והוא נמשך עד שהממשלה הצליחה לבזבז בהדרגה את ההון הלאומי ולהחריב את המדינה. אז עולה במקומה מדינה חדשה, שבה המסים עדיין נמוכים — ומתחיל כל התהליך מחדש.

בישראל כל זה ידוע. הממשלה מטילה מס של בולי־בטחון בשעת־חירום מיוחדת — וממשיכה לגבות אותו אחרי ששעת־החירום חלפה מזמן. מדיניות של מצב־חרום־נצחי מקלה עליה מלאכה זו.

בשנת 1956/57, שנת מיבצע־סיני, המתיחות הקיצונית בגבול, פעולות־התגמול והרכש הקודחני, גבתה ממשלת ישראל מן האזרחים מסים בסך 424,895,000 לירות והוציאה סכום של 766,247,282 לירות. בשנה שלאחריה, 1957/58, שנה של שקט מוחלט בגבולות, גבתה מן האזרחים מסים בסך 594,333,000 לירות, והוציאה סכום של 1,053,600,000 לירות.

★ ★ ★

מתי מגיעים המסים לנקודה שהם הופכים סכנה לקיום המדינה? איפה מתחיל התהליך ההדרגתי, הבלתי־מורגש, שבסופו מחכה למדינה אבדון בלתי־נמנע?

אוגוסטוס קיסר היה הראשון שציוה להטיל מסים על כל העולם. אולם נוהג המסים היה קיים מראשית ההיסטוריה. מנהיגים מקומיים הקימו גדרות במעברי הרים ונהרות, דרשו מס מן השיירות העוברות. הסכום הנדרש שוה תמיד, פחות או יותר, לסכום ההוצאות הכרוכות בחיפוש דרך אחרת למעבר השיירה. למס כזה אפשר לקרוא תרומה, מכס או סחיטה, לפי נקודת־ההשקפה.

מס עתיק שני הוא המס על הקרקע, שגם אותו קל יחסית לגבות. מס זה דומה לתרומות הנגבות על־ידי גאנגסטר, וזה הרעיון היסודי של המשטר הפיאודלי. מעבד־האדמה אינו יכול להסתיר את מקום הימצאו או את היקף רכושו. המס הנדרש ממנו שוה תמיד, פחות או יותר, להוצאות הכרוכות במעבר לאזור אחר, מתוץ לטוח הגאנגסטר המקומי.

המס החדש ביותר הוא המס על ההכנסה, שהוא הרבה יותר מסובך, אך שאפשר לגבותו בחברה עירונית של יודעי־קרוא־וכתוב.

בממלכת נבוכדנצר היה נהוג מס של 10%, אך למעשה נגבה מס גדול יותר. בית תלמי במצרים גבה כ־17% מן היבול, בית סילקוס בסוריה רק 7%. אוגוסטוס הטיל 5% על עזבונות, בתוספת מסים עירוניים ומכס בגבול שבין מחוז למחוז. כאשר התמוטטה האימפריה, כבר היה נטל־המסים במחוזות כבד מנשוא — כה כבד שזה היה אחת הסיבות העיקריות להתמוטטות. המוסלמים בהודו גבו מסים בשיעור שליש ההכנסה — ובזאת גרמו לנטישת קרקעות רבים וסללו את הדרך לכיבוש הבריטי.

בסין הגיעו המסים לעתים ל־20% מן ההכנסה הלאומית, אבל קונפוציוס סבר, לדברי הביוגראף שלו, כי 10% הוא השיעור הנכון. כאשר הטילו הספרדים בהולנד מס־מכירות של 10% על כל הסחורות, גרמו למרד שהביא לשיחרור הולנד. אחרי כן התחילו ההולנדים להטיל מסים גדולים על עצמם, שגרמו לבריחת ההון ולשקיעת הולנד כמעצמה עולמית.

המלך הצרפתי, ערב המהפכה, הטיל מסים שהגיעו ביחד ל־38% עד 41% מהכנסת משלם־המסים. מסים נוספים שוב לא הכניסו כסף, כי בנקודה מסוימת (כ־45%, לפי פארקינסון) עולות הוצאות הגבייה על הכנסות־המס עצמן. המשטר הישן בצרפת לא התמוטט מפני שהיה עריץ או אכזר או מיושן. הוא התמוטט מפני שפשט את הרגל.

ישראל — על עברי פי פחת

מה הגבול הטבעי למסים? מתי מגיעים המסים לקו אשר מעבר לו מתקוממים האזרחים?

בימי קדם, נקודת־הסירוב היתה, כנראה, בסביבות 10% מן התוצר הכולל. בצורת הכללה, נוכל לומר כי האנשים היצרניים בעולם נוכחו לדעת מנסיונם שאיכשהו עליהם תמיד לשלם 10% למישהו, יהיה זה גאנגסטר, אביר פיאודלי או נציב מס־ההכנסה. בריחה מגובה־מסים אחד תביא רק לתשלום לגובה שני. נראה כי 10% הם בתחום חוק טבעי. כאשר עובר המס גבול זה, מגיעה שעתם של בני־ישראל להוציא את האטלס מן הארון.

אולם כאשר אין אפשרות מעשית להגירה, מתבטל גבול זה של 10%. בתחום המדינה הלאומית המודרנית, למשל, משלם־המסים הוא שבוי. המסים עולים לגובה חדש, עד הגיעם לנקודת־סירוב חדשה. היכן היא?

הכלכלן הויקטוריאני מק־קאלוך סען כי התנגדות האזרחים גוברת כאשר המס הוא בין 10 ל־15 אחוז מהכנסתם. התנגדות זו הופכת את המס למס על היושר, ולפרס על הרמאות. „כאשר המס עולה לגובה רב, ל־10, 15 או 20 אחוז, הוא מפקיר את העקרונות הנאצלים לזנות. הוא חותר תחת אותו חוש־הכבוד שהנו הבסיס הבטוח היחיד לגדולה הלאומית.“

מסקנה זו הוכחה על־ידי הנסיון. כאשר מגיע המס ל־10%, גובר המאמץ להשתמט ממנו. המאמץ הזה כדאי אז יותר מאשר מאמץ דומה להשגת הכנסה נוספת — שגם עליה חל המס. ברור, כי מס ישיר בגובה של בין 10 ל־20 אחוז, גורם להסחת יוזמתו וכשרונו של האזרח לאפיק חדש, שהוא חסר כל תועלת לציבור. יתר על כן, כדי להתמודד עם המוחות הטובים העוסקים בהשתמטות ממס, נאלצת הממשלה מצידה לגייס מוחות טובים לעזרת גובי־המס. זהו ביזבוז עצום של כושר שכלי, שאינו נושא פרי. כל העלאה נוספת של המס מביאה אז להכנסות פוחתות והולכות.

עד כאן מוכר התהליך יפה לאזרח הישראלי. נטל המסים תורם כבר עתה תרומה נכבדה לתופעת הירידה — ודוקא ירידתם של הטובים. בניגוד להגירת בני־ישראל הקדומים ממצריים, שוב אין זו עתה הגירה המונית, אלא אישית. היא לא פחות מסוכנת בשל כך.

השלב השני הוא שלב ההשתמטות. זוהי תופעה כללית בישראל. מיטב המוחות של המשק הישראלי אינם עוסקים כיום בהגברת הייצור והייצוא, אלא בהסוואת ההכנסות ובמציאת חורים בחוק. כל בעל־תעשיה, חקלאי וסוחר גדול במדינה, מקדיש יותר זמן לבעיות־המסים מאשר לבעיות הייצוא. על־ידי כך הוא מצליח להקטין את חלקו במס, הנופל במלוא כוחו על השכיר הגמיש פחות.

התוצאה המוסרית של תופעה זו ברורה אף היא בישראל. כאשר ההשתמטות ממסים היא תופעה מקובלת, שהחברה מתיחסת אליה בחיוב ואף בהערצה, מעורער יסוד המוראל הלאומי. היחס למדינה משתנה. תחת להזדהות עם המדינה הזדהות מוחלטת, כמו בראשית ימיה, רואה האזרח עתה במנגנון המדינה אוייב המבקש להפקיע את שכר עמלו. יתכן כי שינוי זה ביחס למדינה הוא התוצאה החמורה ביותר של נטל המסים.

★ ★ ★

כאשר המס מוסיף לעלות עד 25% מן ההכנסה הלאומית, באה התופעה שהלורד קינס, הכלכלן הנודע, הצביע עליה ב־1923. המעביד, הפוחד מן המס הגבוה, מתחיל לחלק את הכנסות המפעל בין העובדים. הוא מתחיל לבזבז את הכסף בצורה הגורמת לאינפלציה.

דרך אחת לביזבוז הכסף היא „חשבון ההוצאות“. מנהלי המפעלים שוב אינם רוצים בהעלאת שכרם, עליה יצטרכו לשלם מס. תחת זאת הם מעדיפים לקבוע חשבון־הוצאות גדול. הם אוכלים במסעדות יקרות, נוסעים במכוניות־פאר, עורכים טיולים תכופים לחוץ־לארץ — הכל על חשבון העסק, המנכה סכומים אלה ממס־ההכנסה שלו.

אלמלא המס הגבוה, היה המפעל נמנע מביזבוז זה ומשקיע את הכסף בצורה יעילה להרחבת הייצור. גם המנהל היה מוציא את שכרו בצורה חסכונית, משקיע אותו בדברים חיוביים, תחת לבזבזו במותרות הגורמות לאינפלציה.

בעתות מלחמה, אין העמים מתנגדים למסים, המגיעים ל־15% מן ההכנסה הלאומית. הדבר אינו נראה מוגזם, כאשר האפשרות היא חורבן לאומי. נקודת־הסירוב מגיעה רק כאשר מתנגב ללב האזרחים הספק אם הקיום כדאי בכלל. אמנם, אפשר לקיים באופן מלאכותי אווירה של משבר גם אחרי סיום המלחמה (כפי שקורה עתה בישראל). האנגלים שילמו במשך כמה שנים 40%. אך הסכנה היא שראשי המדינה מתפתים לחשוב כי אפשר להמשיך כך ללא גבול. וזו טעות מרה.

כאשר מגיעים המסים לרמה כזאת, הם קוטלים את מעמדה של המדינה בעולם. התהליך הוא אטי וכמעט בלתי־מורגש, אך הקצב גובר. כאשר מדינה סלונית רואה כי מדינה אלמונית הגיעה כבר בימי שלום למיסוי מכסימלי, ושוב אין לה היכולת להעלות את המסים גם בימי משבר, היא מסיקה את המסקנה כי אותה מדינה אלמונית לא תוכל להילחם בעקשנות על האינטרסים שלה.

לכן ירדה השפעת בריטניה וצרפת בעולם. מורדי אלג'יריה, למשל, יודעים כי צרפת שוב אינה מסוגלת למאמצים הרבה יותר גדולים מכפי שהיא עושה היום — והדבר משפיע על מדיניותם. אין ספק כי הערבים, ביחסם לישראל, שמים אף הם לב לעובדה שכבר עתה, בימי שלום יחסי, הגיע המיסוי לגבול מכסימלי (אם כי לגבי ישראל קיים נעלם המשפיע על החשבון: נכונות יהודי העולם לשלם מס למדינה). הדבר משפיע בהכרח על הערכתם את סיכויי ישראל ומפריע לשלום.

ארצות־הברית נמצאת אף היא בדרך זו, של העלאה גדלה והולכת של אחוז המסים הנלקח מאזרחיה, אף שטרם התקדמה לשלב בו נמצאת בריטניה. זמן רב עבר מאז כתב תומאס ג'פרסון שיש „למנוע בעד הממשלה מלבזבז את עמל האזרחים, בהתימרה לדאוג להם.“ גם באמריקה גורם עתה המיסוי הגבוה להריסת החוסש. כי פרט למיעוט יוצר — אמנים, סופרים, מדענים ואחרים — הרוב הגדול של בני־האדם יכול לבטא את עצמו רק בדברים פשוטים: ריהוט חדרים, טיפול בגינה, גידול הילדים. כאשר אין להם האמצעים לכך, אובדים האינדיבידואליות, החופש והתקווה. כאשר הכל בידי המדינה, ולא כלום בידי הפרט, שוב לא יתכן חופש אמיתי.